

MEDIATA'LIM TUSHUNCHASI, PAYDO BO'LISHI PEDAGOGIK SOHAGA KIRIB
KELISHI

Abdumadjidova Mohira Zafarjon qizi

Oriental universiteti magistranti

Annotatsiya: *XX asrning so'nggi o'n yilligi va XXI asr boshlarida ommaviy axborot vositalari orqali muloqot qilish imkoniyatlari doimiy ravishda kengayib bormoqda. Bugungi kunda turli xil axborot texnologiyalari hech kimni hayratda qoldirmaydi: kabel va sun'iy yo'ldosh televideniesi, Internet, multimedia, DVD, kompyuter tarmoqlari va boshqalar. Zamonaviy axborot texnologiyalari yordamida odamlarning muloqoti shaxsning umumiy madaniy va ma'rifiy darajasini oshirish, ma'lumot almashish, turli mamlakatlar, ularning madaniyati, kutubxonalari, muzeylari bilan "virtual" tanishish uchun noyob potentsial imkoniyatlarni beradi. Bularning barchasi o'z-o'zini tarbiyalash, malaka oshirish, dunyoqarashini kengaytirish, mustaqil, tanqidiy fikrlash, ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish uchun real sharoit yaratadi.*

Kalit so'zlar: *Mediata'lim, pedagogika, DAAD, YuNESKO, kino, OAV.*

Zamonaviy dunyoni ommaviy axborot vositalarisiz tasavvur qilish qiyin (an'anaviy ravishda bosma nashrlar, matbuot, televidenie, kino, radio, ovoz yozish va Internet tizimi). Ommaviy axborot vositalari so'nggi yarim asrda insoniyat hayotida alohida ahamiyatga ega bo'ldi. Bugungi kunda ommaviy axborot vositalari butun sayyoramizdagi odamlar hayotidagi eng muhim sohalardan biridir. Sotsiologlarning hisob-kitoblariga ko'ra, o'rtacha hisobda 75 yoshgacha yashaydigan "madaniyatli odam" taxminan 50 yil faol, uyqusiz faoliyat bilan shug'ullanadi va ularning to'qqizdan birini u televizor ko'rishga sarflaydi [1:67]. Masalan, XXI asr boshida amerikalik oilalarning 99 foizida 18 yoshgacha bo'lgan bolalar va o'smirlar kamida bitta televizorga, 97 foizida esa kamida bitta videomagnitofon va radioga ega bo'lgan. Oilalarning 74 foizi kabel yoki sun'iy yo'ldosh televideniesidan, 69 foizi shaxsiy kompyuterlardan (shundan 45 foizi Internetga ulangan) foydalangan. Zamonaviy talaba kuniga o'rtacha olti soatdan ortiq ommaviy axborot vositalari bilan muloqot qiladi (bu vaqtning 42% teleko'rsatuvlar va filmlarni tomosha qilishga va faqat 12% bosma matnlarni o'qishga sarflanadi) [2: 9495]. XXI asr boshlarida ommaviy axborot vositalarisiz har qanday xalqning deyarli barcha sohalarda, jumladan, ta'lim sohasida ham ijtimoiy-madaniy rivojlanishini tasavvur qilib bo'lmaydi. XX asrning 60-yillaridan boshlab dunyoning yetakchi mamlakatlari pedagogika fanida maktab o'quvchilari va talabalariga mediamadaniyat olamiga yaxshiroq moslashishga, ularning tilini o'zlashtirishga yordam beradigan media ta'limning o'ziga xos yo'nalishi shakllangan. Ommaviy axborot vositalari, ommaviy axborot vositalari matnlarini tahlil qila olish va hokazo. Shunday qilib, XX asrning 90-yillarida mediata'lim Kanada va

Avstraliyadagi barcha o'rta maktablarda (1-sinfdan 12-sinfgacha) ta'limning majburiy tarkibiy qismiga aylandi. Mediata'limi Buyuk Britaniya maktablarida ona tili darslariga integratsiya qilingan, masalan, har yili 25 000 o'rta maktab o'quvchilari va 8 000 universitet talabalari yakuniy imtihonlari uchun media kursini tanlaydilar. Aytgancha, Amerika ommaviy axborot vositalarining kengayishi ko'plab mamlakatlarda mediata'limning jadal rivojlanishiga yordam berdi: ko'plab Yevropa ommaviy axborot vositalari o'qituvchilari chet eldagi ommaviy madaniyat ta'siriga qarshi turishga yordam berish uchun talabalarning "tanqidiy fikrlashlarini" rivojlantirdilar. Media ta'limning ahamiyati va qo'llab-quvvatlashi YuNESKO rezolyutsiyalari va tavsiyalarida bir necha bor ta'kidlangan (YUNESKO konferentsiyalari Grunvald, 1982; Tuluza, 1990; Parij, 1997; Vena, 1999; Sevilya, 2002 va boshqalar). YUNESKOning 2002 yilgi tavsiyalarida ta'kidlanganidek, "media ta'limi har bir mamlakat fuqarosining so'z va axborot erkinligiga bo'lgan asosiy huquqining bir qismi bo'lib, demokratiyani qo'llab-quvvatlashga hissa qo'shadi. Turli mamlakatlarda mediata'limning yondashuvlari va rivojlanishidagi farqlarni e'tirof etgan holda, uni imkon qadar milliy o'quv dasturlari doirasida, shuningdek, insonning butun umri davomida qo'shimcha, norasmiy ta'lim va o'z-o'zini tarbiyalash doirasida joriy etish tavsiya etiladi [3]". Oksford entsiklopediyasi mediata'limni shunday ta'riflaydi: "Ommaviy axborot vositalari yordamida o'rganishdan farq qiladigan media o'rganish. Mediata'lim mediamatnlar qanday yaratilishi va tarqatilishi haqidagi bilimlar bilan ham, ularning mazmunini sharhlash va baholash bo'yicha tahliliy ko'nikmalarni rivojlantirish bilan ham bog'liq. Ommaviy axborot vositalarini o'rganish (media tadqiqotlari) odatda ommaviy axborot vositalari matnlarini yaratish bo'yicha amaliy ishlar bilan bog'liq. Mediata'lim ham, media o'rganish ham mediasavodxonlik (mediasavodxonlik) maqsadlariga erishishga qaratilgan" [2: 9495]. Mediasavodxon shaxs media matnlarini idrok etish, tahlil qilish, baholash va yaratish, zamonaviy dunyoda ommaviy axborot vositalari faoliyatining ijtimoiy-madaniy va siyosiy kontekstini, ommaviy axborot vositalari tomonidan qo'llaniladigan kodlar va vakillik tizimlarini tushunish rivojlangan qobiliyatga ega; bunday insonning jamiyat va dunyodagi hayoti fuqarolik mas'uliyati bilan bog'liq.

Har bir vaqt o'ziga xos aloqa turi bilan tavsiflanadi. Ommaviy axborot vositalari dunyo manzarasini yaratishda, inson tabiatini anglashda ustuvor ahamiyatga ega. Yangi texnologiyalar bilan ishlash insonning kundalik hayotining o'ziga xos ritmi va dinamikasini o'rnatadi. Kompyuter yordamchi vositadan ta'lim va axborot tizimiga aylanadi, insonning bo'sh vaqti tarkibiga maxsus bo'sh vaqt shakli sifatida kiradi. Butun insoniyat uchun katta rol o'ynaydigan dunyoni og'zaki tushunish o'rniga audiovizual bilim o'zini tasdiqlay boshlaydi.

XXI asr jamiyatining dunyo qiyofasini sifat jihatidan o'zgartiradigan turli xil murakkablashuvi munosabati bilan ommaviy axborot va kommunikatsiyalar orqali

shaxsni shakllantirish xususiyatlari va imkoniyatlarini ilmiy qayta ko'rib chiqish zarurati paydo bo'ldi.

Yangi axborot texnologiyalari nihoyatda xilma-xildir: ular inson mehnatining mohiyatini, uning ijtimoiy aloqalarini, tashkiliy shakllarini o'zgartiradi. Axborot texnologiyalarining inson psixikasiga ta'siri, kompyuter aloqasi va Internetdagi inson faoliyatining xususiyatlari bilan bog'liq muammo mavjud. Yangi axborot texnologiyalari yordamida jismoniy mavjudlikdan tashqarida odamlar o'rtasida aloqa qilish imkoniyati yaratiladi. Bunday aloqalar pochta, telefon va telegraf va boshqa texnik aloqa vositalari orqali amalga oshirildi. Biroq, yangi axborot texnologiyalari bunday aloqaning yangi sifatini yaratadi. Raqamli texnologiyalar yordamida yaratilgan makon nafaqat zamonaviy jamiyat hayotiga, balki shaxsning yashash maydoni tarkibiga ham jadallik bilan kiritilmoqda. Zamonaviy aloqa vositasi - Internet cheksiz miqdordagi ma'lumotlarga ega.

Shu bilan birga, zamonaviy axborot jamiyatida ommaviy axborot vositalarining ustuvor yo'nalishlarini tubdan o'zgartirish bilan bog'liq muammolar va jarayonlarning butun majmuasi mavjud. XX asr 60-70-yillarida axborotning asosiy manbai ko'p hollarda bosma nashrlar (gazetalar, jurnallar, kitoblar) edi. Bugungi kunda an'anaviy o'qish modelida o'zgarishlar mavjud. Yosh avlod (maktab o'quvchilari va talabalar) elektron shakldagi (televidenie, kompyuter, Internet) media matnlarni afzal ko'radi. Yoshlarning ommaviy axborot vositalari matnlari bilan muloqot qilish jarayoni, bizningcha, yanada rivojlanadi va chuqurlashadi. Buni axborotlashgan jamiyatning hozirgi holati ham talab qilmoqda.

Ommaviy axborot vositalarining hamma joyda keng tarqalishi, yangi axborot texnologiyalarining paydo bo'lishi, yoshlarning ommaviy axborot vositalariga bo'lgan qiziqishi ortib borayotgani, zamonaviy media-matnlarning mazmunan o'ziga xosligi mediata'limning mahalliy konsepsiyalarini qo'llash va ijodiy rivojlantirishga, ularning integratsiyasi va sinteziga xizmat qilmoqda. Jamiyat taraqqiyotining ilg'or tabiati va pedagogik jarayonni tashkil etish usullarining statik tabiati o'rtasidagi kuchayib borayotgan qarama-qarshiliklar zamonaviy ommaviy axborot vositalari - televideniye, matbuot, radio va internet kabi ommaviy axborot vositalaridan foydalangan holda yoshlarni mediata'lim qilishning ilmiy asoslangan texnologiyasini ishlab chiqishni talab qiladi [4:41].

Bugungi kunda ushbu masalani o'rganish ko'plab mamlakat va xalqaro tashkilotlar uchun birlamchi ahamiyat kasb etmoqda, xususan, "Rossiya Federatsiyasining yetakchi ilmiy maktablari; RGNF (Rossiya gumanitar fanlar fondi); Rossiya Federatsiyasi Ta'lim va fan vazirligi; Rossiya universitetlari dasturi, Ochiq jamiyat instituti (AQSh), DAAD (Deutscher Akademischer Austauschdienst, Deutschland), Shveytsariya milliy fan fondi (Shveytsariya), Foundation 'Maison des Science de l'homme' (Fransiya); Yevropa Kengashining OAV bo'limi (Yevropa Kengashi / Conseil de l'Europe. Media bo'limi), YUNESKO (YUNESKO), media ta'lim

va media tadqiqotlari bo'yicha xalqaro va milliy tashkilotlar bilan ilmiy aloqalar uchun: Yevropa audiovizual media ta'lim assotsiatsiyasi, Yevropa bolalar televidenie markazi (E.C.T.C.), Bolalar va o'smirlar uchun filmlar xalqaro markazi (CIFEJ), Xalqaro ta'lim ommaviy axborot vositalari kengashi/Conseil International des Medias Educatifs (ICEM-CIME), Bolalar va ommaviy axborot vositalari bo'yicha xalqaro tadqiqot forumi (IRFCAM), Jahon Katolik aloqa assotsiatsiyasi /L'Assotsiatsiyasi catholique mondiale pour la communication (SIGNIS), YUNESKOning Bolalar, yoshlar va ommaviy axborot vositalari bo'yicha xalqaro hisob-kitob markazi, Mediata'limi bo'yicha Butunjahon kengashi (WCME), Conseil de l'Education aux Medias (CEM, Belgique), Centre de Liaison de L'Enseignement va des Moyens d'Information (CLEMI, Frantsiya), Group de recherche sur la relation Enfant/Medias (GRREM, Frantsiya), Norvegiya Media ta'limi milliy assotsiatsiyasi (LMU), Britaniya kino instituti, Bolalar, yoshlar va ommaviy axborot vositalarini o'rganish markazi (London universiteti ta'lim instituti), Media ta'lim markazi (MEC, Angliya). [5]

Ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, mediata'lim muammolarini o'rganishda juda ko'p ishlar qilingan, ammo mediata'lim konsepsiyasining mohiyati, uning mazmuni va tuzilishi hali aniqlanmagan [6:277]. Mediata'lim mazmuni va uning tuzilishini talqin qilish ommaviy axborot vositalarining ko'p funksiyaliligi, o'qituvchining o'zi va talabalar oldiga qo'yadigan u yoki bu tashkiliy shakl, maqsad va vazifalarni tanlashi bilan izohlanadi. A. V. Sharikovning fikricha, mediata'limning yagona nazariyasi mavjudligi turli ilmiy maktablar, turli madaniyatlar va turli sivilizatsiyalarning to'plangan pedagogik tajribasining barcha boyligini o'zida mujassamlashtira oladi [7:58].

Keling, u yoki bu olimning mediata'lim mazmuni va tuzilishini qaysi pozitsiyadan belgilayotganini aniqlash uchun mediata'lim sohasidagi mahalliy va xorijiy ekspertlarning ayrim ishlarini tahlil qilishga harakat qilaylik.

1. Mediata'lim atamasi birinchi marta xorijiy pedagoglar tomonidan YUNESKO hujjatlariga kiritilgan. 1973 yilda mediata'lim pedagogik nazariya va amaliyotda o'ziga xos va avtonom bilim sohasining bir qismi sifatida qaraladigan zamonaviy ommaviy axborot vositalarini o'zlashtirish nazariyasi va amaliy ko'nikmalarini o'rgatish sifatida belgilandi. Hujjatda ta'kidlanganidek, mediata'lim ommaviy axborot vositalaridan bilimlarning boshqa sohalarini o'rgatishda yordam sifatida foydalanishdan ajralib turishi kerak [7:60]. O'tgan asrning 60-70-yillarda kino va televidenie eng ommabop aloqa vositasi bo'lib, frantsuz ommaviy axborot vositalari o'qituvchilarining fikriga ko'ra, nafaqat o'yin-kulgi va ta'lim vositasi, balki fikrlash va o'zini namoyon qilishning yangi shakli edi [8: 93]. Fransuz media-pedagoglari yoshlarning mediata'lim jarayonini rivojlantirishning faol tarafdorlari hisoblanadi.

CLEMI⁹² tashkilotchisi J.Gonnet fikricha, mediata'limning asosiy mazmuni, birinchi navbatda, fuqarolik ta'limi, demokratiyani o'rgatish bo'lishi kerak. J. Gonnet

⁹² Ta'lim va ommaviy axborot vositalari bilan aloqa markazi (CLEMI).

mediata'lim "shaxs bo'lish" muhim funksiyasini bajaradi, topshirilgan vazifa uchun mas'uliyatni, eksperimental izlanishni, erkin fikr bildirishni tarbiyalashga hissa qo'shadi, ijodkorlik, tashabbuskorlik, tanqidiy fikrlashni ochib beradi, deb hisoblaydi. CLEMI ijrochi direktori E.Bevorning fikricha, zamonaviy axborotlashgan jamiyatda shaxsning ijtimoiylashuvi ommaviy axborot vositalari orqali sodir bo'ladi, buning uchun talabaga aloqa vositalari nima ekanligini, ular shaxsga qanday ta'sir qilishi, ular qanday ishlashini, media xabarlarini qanday yaratilishi va tarqatilishini tushuntirish kerak.

Demak, mediata'lim mazmuni nafaqat ommaviy axborot vositalarining mazmunini, balki, asosan, demokratik jamiyatning ongli va mas'uliyatli fuqarosini tarbiyalash va kamol toptirish mazmunini ham o'z ichiga oladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. A Rational for Media Education. In: Kubey, R. (Ed.). Media Literacy in the Information Age. New Brunswick (U.S.A.) and London (U.K.): Transaction Publishers, -P.67.
2. Dorr, A. (2001) Media Literacy. In: International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences. Vol. 14 / Eds.N.J.Smelser & P.B.Baltes. Oxford, 2001, - P.9495.
3. UNESCO (2002). The Seville Recommendation. In: Youth Media Education. Paris: UNESCO.
4. Иванова Л. А. Медиа-образование как педагогический феномен / Л. А. Иванова // Сибирский педагогический журнал. 2005. № 1. С. 70-79; Журин А. А. Интеграция медиаобразования с курсом химии средней общеобразовательной школы: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.02 / А. А. Журин. М., 2004. 41 с.
5. <https://www.researchgate.net/publication/278512949> Mediaobrazovanie i mediagramotnost
6. Шариков А. В. Так что же такое медиаобразование? / А. В. Шариков // Медиаобразование. 2005. № 2. С. 58-63.
7. Media education. Paris: UNESCO, 1984. 93 p.
8. Фёдоров А. В. Медиаобразование и медиаграмотность. Таганрог: Изд-во Кучма, 2004. –С.142.